LOkala NAturvårds satsningen

Naturvård i Norrtälje kommun

Heden och Mönäsviken på Svartlöga - skötselplan

Bildtexter till omslaget. Fotografierna är tagna av Maria Pettersson den 11 augusti 2006.

Mönäsviken efter slåtter och höbärgning. På strandängen i delområde 4 växer tusentals exemplar av orkidéerna ängsnycklar och kärrknipprot.

Idag växer enbusk på ca 70 % av Heden. Bilden visar den östra delen av delområde 5. På Heden växer de sällsynta arterna topplåsbräken och rutlåsbräken.

Berghäll mellan byvägen och Mönäsviken i delområde 3.

Litet grustag på Heden i delområde 5. De små grustagen som finns på Heden är några meter djupa och utgör en viktig livsmiljö för olika slags insekter.

Projektansvarig:	Magnus Bergström
Författare:	Maria Pettersson
Foto:	Maria Pettersson
	Magnus Bergström
	Bertil Hedenstierna
	Ivar Hedenstierna
	Anders Nissling
Redigering och layout:	Maria Pettersson
Tryck:	Affärstryckeriet Norrtälje 2008
Upplaga:	100 ex

Ledningskontoret i Norrtälje kommun har tagit initiativ till projektet *Skötselplan för Heden och Mönäsviken* som är ett av delprojekten i *Lokala naturvårdssatsningen (LONA)* som genomförs av Norrtälje kommun under åren 2005 - 2010. Projektet har finansierats av Norrtälje kommun tillsammans med Länsstyrelsen i Stockholms län, genom statliga bidrag till lokal naturvård. Rapporten är framtagen av Norrtälje Naturvårdsstiftelse. Författaren är ensam ansvarig för rapportens innehåll.

Rapporten ingår som nr 34 i serien *Naturvård i Norrtälje kommun*. Den kan beställas från Norrtälje kommun, Ledningskontoret, Box 800, 761 28 NORRTÄLJE eller laddas ner från hemsidan www.norrtalje.se.

Rapporten bör citeras: Pettersson, M. 2007: Heden och Mönäsviken på Svartlöga - skötselplan. Naturvård i Norrtälje kommun nr 34.

Förord

Under åren 1998 - 2000 genomfördes projektet *Bevarande av skärgårdens odlingslandskap genom lokalt engagemang* på 14 öar i Norrtälje kommuns skärgård. Genom ett stort engagemang av markägare och boende på öarna kunde hela 39 st slåtterängar, strandängar, betesmark och vallar restaureras. Två av dessa områden var Heden och Mönäsviken på Svartlöga. Båda områdena är av särskild betydelse för den biologiska mångfalden eftersom det här finns sällsynta och rödlistade växter och djur. I denna skötselplan kan du läsa mer om områdenas speciella miljöer med dess växt- och djurliv. I skötselplanen ges även förslag till lämplig skötsel av Heden och Mönäsviken så att de höga natur- och kulturvärdena som finns i områdena kan bevaras.

NORRTÄLJE KOMMUN
Ledningskontoret

Magnus Bergström
Kommunekolog

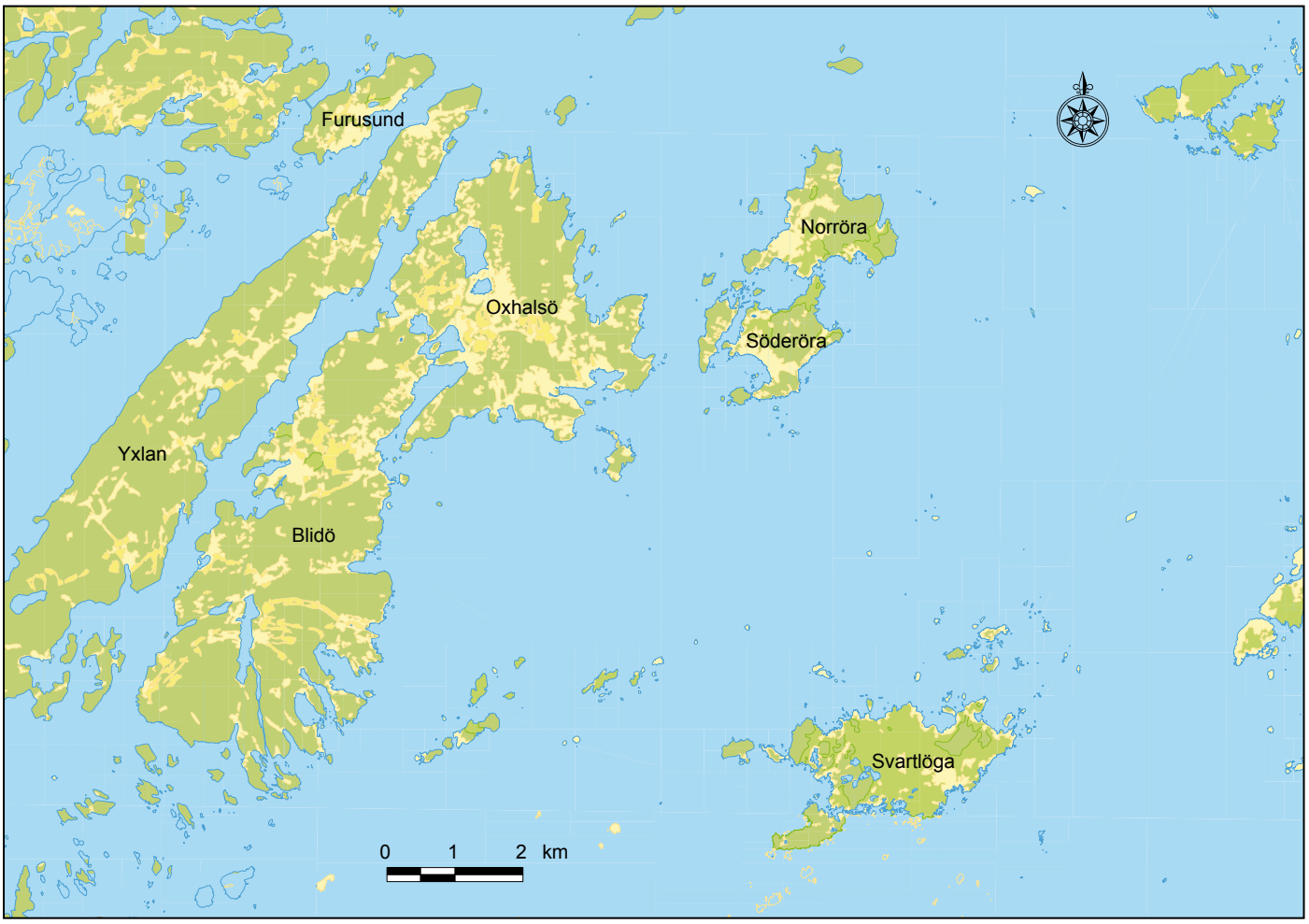

Figur 1. Svartlöga är beläget i de södra delarna av skärgårdsområdet i Norrtälje kommun. Avståndet till Furusund är ca 12 km. Heden och Mönäsviken är belägna på den nordöstra delen av Svartlöga. Copyright Lantmäteriet 2000. Ur GSD-Fastighetskartan.

Innehållsförteckning

1. Allmän beskrivning **3**
1.1 Inledning 3
1.2 Syftet med skötselplanen 3

2. Översiktlig beskrivning **4**
2.1 Naturförhållanden 4
2.2 Kulturmiljöer 7
2.3 Historisk markanvändning 7
2.4 Nuvarande markanvändning 7
2.5 Byggnader och anläggningar 8
2.6 Friluftsliv 8

3. Skötselplan **8**
3.1 Övergripande mål för skötseln 8
3.2 Heden 8
3.3 Mönäsviken 11
3.4 Finansiering 14

4. Källor **17**

Bilaga 1. Karta över Heden och Mönäsviken 19

Figur 2. En vinterbild från Heden (delområde 5) fotograferad i november 1962 av Bertil Hedenstierna. Enbuskagen är lågvuxna och inte lika dominerande och högvuxna som idag.

1. Allmän beskrivning

1.1 Inledning

Svartlöga är en ö i Roslagens ytterskärgård (figur 1) som befolkades först under 1500-talet och under 1820-talet fanns det 16 små hemman. Befolkningen livnärde sig främst på fiske och marken användes som betesmark och äng för foder åt de djur som fanns på ön. Det var inte förrän under 1837 som man bröt åkermark för odling av potatis och råg. Vid sekelskiftet 1900 fanns det stora områden på ön som brukades som slåtteräng eller åker (figur 7) och betesdjur förekom fram till 1960-talet då de sista bofasta lämnade ön (Hedenstierna 1989). Vid denna tid var Heden betydligt öppnare än vad som idag är fallet (figur 2 och 8).

Idag är i stort sett alla slåtterängar igenväxta av lövskog. Marker som tidigare brukats som åker, betesmark och strandäng växer även de igen alltmer med alskog, vass och enbusk. Svartlöga är en ö där många unika naturvärden förekommer delvis på grund av dess läge i ytterskärgården. Flera rödlistade och ovanliga växt- och djurarter förekommer på ön.

För att kunna bevara de unika naturvärden som finns och återskapa de naturliga fodermarker som förekom under 1940-talet behövs skötselåtgärder. Under 2006 gav Norrtälje kommun i uppdrag till Norrtälje Naturvårdsstiftelse att genomföra projektet ”Skötselplan för Heden och Mönäsviken”. Projektet ingår i Norrtälje kommuns arbete med den Lokala naturvårdssatsningen (LONA) som genomförs under åren 2005 - 2010.

En litteraturstudie tillsammans med studier av äldre kartmaterial har genomförts för att ta reda på områdenas hävdhistorik och under sommaren 2006 besöktes både Heden och Mönäsviken under två omgångar. Under det första besöket gjorde Maria Pettersson, Norrtälje Naturvårdsstiftelse, inventering av kärlväxter och en beskrivning av områdena. Under det andra besöket medverkade också Magnus Bergström, Ledningskontoret Norrtälje kommun och Jan Edelsjö, observationsdatabasen ArtDatabanken. Jan Edelsjö har stor kunskap om insekter och växter och är även specialiserad på de låsbräkenarter som förekommer på Heden. Under det senare besöket fördes en diskussion om vilka naturvärden som finns i områdena och vilka skötselåtgärder som skulle kunna vara aktuella för att naturvärdena ska kunna bevaras.

Under sommaren 2007 skickades ett förslag på skötselplanen ut till fastighetsägare vid Heden och Mönäsviken samt Svartlögaföreningen för att ge dem möjlighet att ge synpunkter på den skötsel som föreslogs i planen.

1.2 Syftet med skötselplanen

Syftet med skötselplanen för Heden och Mönäsviken på Svartlöga är att redovisa naturvärden och lämplig skötsel för att återskapa de naturliga fodermarker som fanns på 1940-talet. Skötselplanen föreslår även möjlig finansiering av skötseln och informationsinsatser.

2. Översiktlig beskrivning

2.1 Naturförhållanden

Klimatet på Svartlöga skiljer sig från resten av kusten runt Roslagen. Svartlöga har mycket sena vårar medans höstar och vintrar är milda. Normalt råder försommartorka, många soltimmar och liten nederbörd. Detta gör att vegetationsperioden är lång (Ridderlöf 1995).

2.1.1 Heden

Området som benämns Heden är en sandhed som består av ett torrt, svagt kuperat område på sandigt och grusigt svallmaterial. Det område som är aktuellt i skötselplanen har en yta på ca 4 ha. Området är täckt med enbusk som idag breder ut sig alltmer och som även ökar i höjd. Enbuskarnas täckningsgrad beräknas idag utgöra ca 70 % av Hedens totala yta. Förutom enbusk så dominerar kråkbär och ljung i området. Barrträd som tall börjar även etablera sig på Heden.

I de östliga delarna av Heden finns en värdefull torrbacksflora med kattfot, grådraba, gulkämpar, älväxing och knägräs. I detta område har det högvuxna gräset bergrör etablerat sig, vilket lätt kan konkurrera bort den fina torrbacksfloran om inga åtgärder genomförs. I denna del av Heden finns även de för Roslagen sällsynta rutlåsbräken och topplåsbräken. Även nordlåsbräken och vanlig låsbräken förekommer i de östliga delarna av området (figur 3).

I de västliga delarna av Heden finns två mindre grustag som utgör en viktig biotop för insekter som till exempel renfanebagge och amiralfjäril. Inga detaljerade insektsinventeringar är gjorda i området men Heden är en biotop där även den kraftigt minskande fjärilen silversmygare skulle kunna förekomma. Ett gammalt grustag finns även i de nordliga delarna längs med en gamla körväg som går från byn i sydväst till Ångbåtsbryggan i nordost. Körvägen är idag igenvuxen och används endast som gångstig. Delar av den gamla vägen har under senare år röjts från den sydliga delen av Heden till byn. I Hedens sydvästliga utkant är ett lågt hällmarksområde beläget. Runt om bergsområdet har tall och björk vuxit upp och gör det svårt att ta sig upp på hällarna. På Heden förekommer mycket orm, både den vanliga snoken och huggorm. Heden har även haft en av de nordligaste häckningsplatserna i landet för höksångare. Nedan följer beskrivningar av några av de arter som förekommer eller har förekommit på Heden.

Topplåsbräken (*Botrychium lanceolatum*) och rutlåsbräken (*Botrychium matricariifolium*) Topplåsbräken och rutlåsbräken är ca 10 cm höga arter som förekommer på sandig mark som gamla slåtterängar, betesmarker, lövlundar och sandhedar (Mossberg & Stenberg 2003). Båda är sällsynt förekommande i landet. Topplåsbräken har en nordlig utbredning där den i Sverige främst förekommer i Norrlands lågland ner till Dalarna och Värmland främst i kustnära områden och längs de stora älvdalarna. Arten hittas oftast på torra, öppna ängsmarker som hävdats genom slåtter eller bete. Heden på Svartlöga är en av artens sydostligaste utpost i landet. Topplåsbräken är fridlyst och klassas som sårbar (VU) enligt Rödlistade arter i Sverige (Gärdenfors 2005) på grund av att dess utbredningsområde minskat kraftigt.

Topplåsbräken

Rutlåsbräken

Nordlåsbräken

Figur 3. Fotografierna på de tre låsbräkenarterna är fotograferade av Anders Nissling på Heden 2006.

Utbredningen av rutlåsbräken är spridd över hela landet men den växer huvudsakligen i södra delarna av Sverige. Rutlåsbräken är fridlyst och klassas som sårbar (VU) enligt Rödlistade arter i Sverige 2005 (Gärdensfors 2005). Heden är den enda lokalen i Norrtälje kommun för topplåsbräken och nordlåsbräken. För rutlåsbräken finns ytterligare sex lokaler. Arter av låsbräken förekommer gärna i hävdade marker och en alltför stor igenväxning är ett hot för dess existens. Låsbräkenarter påverkas negativt av försommarvärmen och den torka som den då utsätts för. Det tros vara en orsak till att de låsbräkenarter som förekommer på Heden växer i skydd av enbusksnåren. I de områden där arter av låsbräken förekommer bör det alltså bara ske en försiktig röjning. På Heden innebär det att lämna kvar det mesta av enbuskarna och endast göra vissa stigar genom områdena där topp- och rutlåsbräken förekommer (Nissling & Edelsjö 2006).

Grådraba (*Draba incana*)
Grådraba är sällsynt förekommande på kalkhaltig torr mark i flera sydsvenska landskap samt i fjällen. Arten är en flerårig ört som är mångbladig och har en gråluden stjälk med rosettlika vegetativa skott. Blommorna är vita och ganska små och blommar från maj till juli (Anderberg 1998a). På Heden förekommer den främst i den östliga delen.

Höksångare (*Sylvia nisoria*)
Höksångaren (figur 4) tillhör familjen sångare. Den är stor och kraftigt byggd med en ovansida som är ljust grå med vita streck. Dess undersida är ljus med tvärstrimmiga gråa streck och ljus spets på den i övrigt gråa stjärten. De äldre hanarna har tydligt gula ögon. Ungfåglarna är inte lika lätta att identifiera och är mycket lika trädgårdssångare. Även deras läte påminner om trädgårdssångarens men har ett återkommande tema som upprepas.

Höksångarens utbredning är främst i kustnära områden. I Sverige förekommer den främst på Öland men den finns även på Gotland och enstaka häckningar förekommer i kustområdena runt Skåne, Blekinge, Östergötland och Roslagen. Antalet häckande par i landet uppskattades i början av 2000-talet till 380 stycken (Svensson & Waldenström 2005). Höksångaren häckar i öppna snårmarker och är knuten till maritima björkskogsregioner (Fredriksson & Tjernberg 1996).

Figur 4. Höksångare

Höksångarens förekomst på Svartlöga har varierat mellan åren och vissa år har den inte alls noterats. År 1968 finns uppgifter om 10 individer och 1985 rapporterades 12 sjungande hanar. Under 1986 noterades 8 sjungande hanar plus ytterligare en till fågel och 4 häckningar kunde konstateras (Artportalen 2008, Roslagens Ornitologiska Förening 1979 - 2007). Under åren 1991 - 1994 häckade 2 - 3 par årligen på Svartlöga (Ridderlöf 1995). Svartlöga har genom åren varit den ö i kommunen där höksångaren har påträffats vid flest antal tillfällen. Övriga öar med konstaterade häckningar har fr a varit Vidinge och Rödlöga. Höksångaren har dock inte konstaterats häcka på Svartlöga sedan 1994 vilket troligtvis beror på att området växt igen alltför mycket.

De största hoten mot höksångaren är att gamla naturbetesmarker övergår till skog i kustnära områden eller att en alltför kraftig röjning genomförs i området. Höksångaren trivs alltså bäst i svagt betade naturbetesmarker som börjat växa igen men där igenväxningen inte är alltför stor. Höksångaren klassas som missgynnad (NT) enligt Sveriges rödlistade arter 2005. Höksångaren är en art som omfattas av EU:s fågeldirektiv (Svensson & Waldenström 2005).

2.1.2 Mönäsviken

Mönäsviken är en havsstrandäng som har en tydlig kalkpåverkan vilket indikeras av att det på ängen förekommer stora bestånd av orkidéerna kärrknipprot och ängsnycklar. Andra arter som karaktäriserar havsstrandängar som ormtunga, kustarun och strandkrypa förekommer också. Slåtterblomma, gulkämpar och den sällsynta strandmaskrosen finns också på Mönäsviken. På delar av ängen sker årlig slåtter och där förekommer stora bestånd med tusentals ängsnycklar och kärrknipprot. Södra delen av ängen har växt igen med vass och alsly breder ut sig allt mer. Mellan den slagna delen och den nuvarande vägen mellan byn och ångbåtsbryggan har en alskog växt upp med inslag av barrträd. Den sydöstliga delen består av en ungskog av främst björk och ask men även al, tall och rönn förekommer. Norr om ängen finns några klipphällar som idag används som badplats. Ängen är även betydelsefull för fågelfaunan, speciellt för strandskata och rödbena. Törnskata och gravand häckar även de på Mönäsviken (Stighäll 2007). Det område som är aktuellt i skötselplanen har en yta på ca 8 ha. Nedan följer beskrivningar av några arter som förekommer på Mönäsviken.

Figur 5. Kärrknipprot

Kärrknipprot (Epipactus palustris)
Kärrknipprot (figur 5) är sällsynt på kalkrika kärr och fuktängar från Skåne upp till Uppland. Arten är en flerårig orkidé med en krypande jordstam och blommorna har en vit läpp med gula teckningar samt grön eller rödbruna kalkblad. Den växer oftast i stora bestånd men trots det är den svår att upptäcka då den inte blommar. Kärrknipproten blommar i juli-augusti (Anderberg 1998b). På Mönäsviken växer kärrknipproten i tusental.

Figur 6. Ängsnycklar

Ängsnycklar (Dactylorhiza incarnata)
Ängsnycklar (figur 6) är en orkidé som är vanligt till sällsynt förekommande på öppen, fuktig och kalkrik mark. Arten blommar i juni – juli och har antingen rosa, karminröda eller gulvita blommor. Ängsnycklarna är mycket variabla och kan hybridisera med flera arter inom släktet (Anderberg 1998c). På Mönäsviken förekommer ängsnycklar i tusentals.

2.2 Kulturmiljöer

Inga kända fornlämningar finns vare sig på Heden eller Mönäsviken.

2.3 Historisk markanvändning

Betande djur, främst kor och får, har funnits på Svartlöga sedan 1500-talet. Byn och hagarna runtom byn var instängslade men i övrigt fick djuren gå fritt över ön. Detta gjorde att det på ön fanns ett öppet odlingslandskap där främst lövträd förekom och där enbuskarna var låga och inte så utbredda (Ridderlöf 1995). Under 1880-talet hade Svartlöga den största befolkningsmängden på 127 personer men därefter minskade befolkningsutvecklingen och under 1960-talet övergavs Svartlöga under vinterhalvåret (Hedenstierna 1992). Under sekelskiftet 1900 var stora delar av Svartlöga slåtteräng eller åker som främst var belägna norr eller väster om byn (figur 7). Både Heden och Mönäsviken har betats under lång tid men betesdjuren försvann från både Heden och Mönäsviken under 1960-talet.

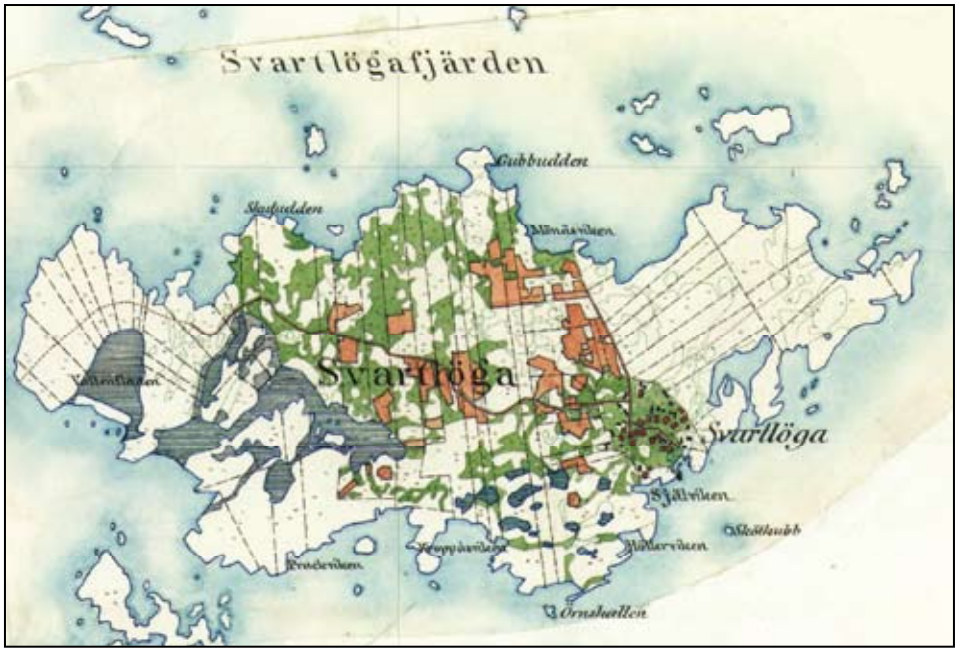

Figur 7. Kartan visar Svartlöga som den karterades 1904. Åkermark redovisas med ljusbrun färg, lieslagna slåtterängar med hamlade träd har grön färg och betad lövskog- och buskmark har vit färg. Linjerade områden utgörs av grunda havsvikar. Copyright Lantmäteriet 2003-10-20. Ur Häradsekonomiska kartan på dvd.

2.4 Nuvarande markanvändning

Under 1998 - 2000 genomfördes ett restaureringsprojekt i Norrtälje kommuns skärgård som hette ”Bevarande av skärgårdens odlingslandskap genom lokalt engagemang” i vilken både Heden och Mönäsviken var med. Under projektet restaurerades 1,0 ha mark på Mönäsviken och 1,0 ha mark på Heden (Skoglund 2005). Sedan detta projekt påbörjades har delar av Mönäsviken slåttats årligen med slaghack efter traktor (utan höbärgning) och röjning av alsly och runt stigar har genomförts. På Heden har det genomförts viss röjning av enbusk och avverkning för att stoppa granens och tallens invandring på Heden (Pettersson 2007).

2.5 Byggnader och anläggningar

Inga byggnader eller anläggningar finns vare sig på Heden eller Mönäsviken men Svartlöga-föreningen har planer att uppföra ett fågeltorn på Mönäsviken (Dock 2006).

2.6 Friluftsliv

Idag finns inga anläggningar för turistverksamhet i områdena Heden och Mönäsviken. Norr om Mönäsviken angränsar några badklippor som ofta används av turister då de är belägna nära ångbåtsbryggan där båttrafiken lägger till. Heden används som promenadstråk av fritids-boende på ön men i övrigt används området inte för några friluftsaktiviteter.

3. Skötselplan

3.1 Övergripande mål för skötseln

Det övergripande målet med skötselplanen är att återskapa de naturliga öppna fodermarkerna som förekom under 1940-talet så att de naturvärden, vad gäller växt- och djurliv, som idag finns på Heden och Mönäsviken kan bevaras.

3.2 Heden

3.2.1 Generella riktlinjer och åtgärder

Området Heden omfattar i denna skötselplan totalt 3,49 ha. För att de naturvärden som finns på Heden ska kunna bevaras måste röjning av enbusk genomföras i hela området. Under 2006 hade täckningsgraden av enbusk på Heden en omfattning av ca 70 %. Målet bör vara att Heden skall ha en täckningsgrad av enbusk på ca 20-30 % sett över hela området. Röjningen bör ske etappvis under två tillfällen under en fem års period. Denna bedömning gjordes under besöket på Heden under september 2006 efter diskussion med de medverkande under besöket (Maria Pettersson, Norrtälje Naturvårdsstiftelse, Magnus Bergström, Norrtälje kommun och Jan Edelsjö, ArtDatabanken).

I området där låsbräkenarterna förekommer skall endast röjning ske med stor försiktighet genomföras och där skall täckningsgraden av enbusk vara i stort sett som i dag. Endast stigar bör röjas fram i ensnåren. Över hela Heden bör röjning av barr- och lövträd genomföras för att förhindra att de etablerar sig på Heden. De gamla grustag som finns på Heden är en bra stör-ning som gör att många insekter kan etablera sig och skapa livskraftiga populationer. Sandta-gen får dock inte bli för stora i och med att de då kan hota de naturvärden som finns i och runt sandtagen. För att kunna bevara många av de värdefulla arter som finns i området borde det om möjligt genomföras årligt bete av området efter röjningen. Ett annat alternativ kan vara att

Figur 8. Till vänster ett fotografi taget i början av 1960-talet vid "Hedenkrysset" dvs där stigarna korsar varandra på Heden (delområde 5). Fotografiet visar en relativt stor öppen yta utan enbuskar. Fotografiet till höger är taget på samma plats 2006. Enbuskarna har brett ut sig och blivit högre. På marken tar det kvävande gräset bergrör över alltmer av den artrika lågvuxna vegetationen. Foto till vänster Ivar Hedenstierna och till höger Magnus Bergström.

genomföra slåtter på vissa delar av Heden. Införandet av bete eller slåtter på Heden beror på hur väl gräs och örter etablerar sig i området efter det att röjningen av enbusk har genomförts. Bete eller slåtter ska införas först när gräsvålen återhämtat sig i området. På delar av området har bergrör etablerat sig som kan komma att utarma den artrika torrbacksfloran som förekommer i området. Slåtter är den bästa metoden att bekämpa bergrör. Om slåtter avses införas är det viktigt att buskar och träd röjs och avverkas i jämnhöjd med markytan.

Skötselområde 1 (0,29 ha)

Beskrivning:
Del av sandhed som blivit igenväxt med enbusk. I området växer de för Roslagen sällsynta kärlväxterna rut- och topplåsbräken i skydd av enbuskarna.

Mål:
Område där rut- och topplåsbräken kan öka i individantal. Området ska vara tillgängligt för besökande.

Restaureringsåtgärder:
De smala gamla stigarna som finns genom enbuskagen i området ska röjas upp men i övrigt skall enbuskagen lämnas orörda. Detta för att rut- och topplåsbräken behöver det skydd som enbuskarna ger för att kunna etablera sig och fortleva, eftersom de är mycket känsliga för försommartorka. Stigarna bör vara en halv till en meter breda.

Löpande skötsel:
Hålla efter de gamla stigar som röjts fram så att de inte växer igen. Bete eller slåtter bör tills vidare inte införas i detta delområde.

Skötselområde 2 (0,27 ha)

Beskrivning:
Del av sandhed som blivit igenväxt med enbusk och lövträd. I området växer vanlig låsbräken. Bergrör börjar breda ut sig i de öppna partierna och konkurrera ut den i övrigt fina torrbacksfloran.

Mål:
Område med flera stigar som gör att besökande kan ta sig igenom området.

Restaureringsåtgärder:
Flera stigar röjs upp så att området lätt kan passeras av besökande. Stigarna bör vara cirka en meter breda. Bäst är att röja de gamla stigar som redan finns i området men behövs det så kan även nya stigar anläggas. Bergröret slås, höet krattas ihop och förs bort från området.

Löpande skötsel:
Hålla efter de stigar som röjts fram så att de inte växer igen. Slåtter av bergröret årligen och höbärgning tills den försvinner. I området i övrigt borde det om möjligt genomföras årligt bete eller slåtter efter det att röjningen genomförts och gräsvålen återhämtat sig.

Skötselområde 3 (0,63 ha)

Beskrivning:
Glänta i södra delen av sandheden som blivit igenväxt med enbusk, tall och lövträd.

Mål:
Öppen del av sandheden.

Restaureringsåtgärder:
Området öppnas upp genom att röja bort träd så att området blir mer solbelyst. Vissa av de tallar som står mot öster tas bort.

Löpande skötsel:
Röja vid behov så att området inte växer igen. I området borde det om möjligt genomföras årligt bete eller slåtter efter det att röjningen genomförts och gräsvålen återhämtat sig.

Skötselområde 4 (0,09 ha)

Beskrivning:
Före detta grustag som är beläget längs med stigen som går mot ångbåtsbryggan. Bredvid grustaget växer en sälg. Norr om grustaget finns ett bestånd av aspar.

Mål:
Varm och solbelyst sänka där många insekter trivs.

Restaureringsåtgärder:
Området öppnas upp så sänkan blir solbelyst. Träd och buskar runt grustaget röjs bort.

Löpande skötsel:
Röja vid behov så att området inte växer igen. I området borde det om möjligt genomföras årligt bete eller slåtter efter det att röjningen genomförts och gräsvålen återhämtat sig.

Skötselområde 5 (2,21 ha)

Beskrivning:
Egentliga Heden som blivit igenväxt med enbusk. På sandheden finns två mindre grustag och ett antal sänkor. Kråkbärsris breder ut i sig och täcker delar av områdets markskikt.

Mål:
Sandhed med inslag av låga enbuskage. Sandheden kommer vara ett område där man hittar en intressant torrbacksflora med bland annat grådraba och gulkämpar. Området kommer även kunna utgöra en bra häckningsplats för höksångare som idag har försvunnit från Heden. Solbelysta och varma sänkor och grustag där insekter som t.ex. amiralfjäril och renfanebagge trivs. Stigen från byvägen till Heden öppnas upp vilket underlättar för turister och andra besökande att hitta fram till Heden. En informationsskylt som tar upp den speciella biotop som Heden utgör och vilka naturvärden som förekommer i området ger besökande värdefull information.

Restaureringsåtgärder:
Öppna upp runt sänkor och grustag så att de inte beskuggas. Ta bort de träd som börjat etablera sig på sandheden. I området i övrigt röjs 2/3 av enbusken bort för att få fram den öppna sandhed som fanns under 1940-talet. De lägsta enbuskarna sparas med fördel. Röjningen bör göras etappvis under två omgångar under en period av fem år. Om möjligt bör marken utsättas för slitage årligen för att bland annat förhindra att kråkbärsriset breder ut sig. Stigen från byvägen in till Heden öppnas upp och röjs på träd och busk.

Löpande skötsel:
Hålla efter enbusk och andra träd så att de inte breder ut sig igen genom röjning samt årligt bete eller slåtter. Kråkbäret bör även hållas efter. I området borde det om möjligt genomföras årligt bete eller slåtter efter det att röjningen genomförts och gräsvålen återhämtat sig.

3.3 Mönäsviken

3.3.1 Generella riktlinjer och åtgärder

Området Mönäsviken omfattar i denna skötselplan totalt 8,03 ha. Den slåtter som årligen genomförs (figur 9) bör fortsätta och utökas så den innefattar hela strandängen. Höbärgning bör ske om det är större mängder vass, gräs och örter som slåttas. De askar som finns i området ska sparas och om möjligt hamlas. De klippor som är belägna i den norra delen av Mönäsviken öppnas upp och görs mer tillgängliga som badklippor för besökande. De klipphällar som finns mellan byvägen och Mönäsviken öppnas upp mot strandängen för att få utsikt över strandängen. I övrigt bör området röjas på al och barrträd.

Figur 9: Mönäsviken efter slåtter den 11 augusti 2006. Fotot är taget mot norr i delområde 4. Fotot är taget i samband med inventeringen av kärlväxter som genomfördes under 2006. Foto: Maria Pettersson.

Skötselområde 1 (0,85 ha)

Beskrivning:
På den västra sidan om vägen finns en äng belägen som slåttas. På den östra sidan av vägen är en öppen mark där ingen skötsel förekommer. Sly börjar växa in i området.

Mål:
Områdena på båda sidorna om vägen slås årligen.

Restaureringsåtgärder:
Området på östra sidan om byvägen röjs på sly. Slåtter av områdena sker årligen för att förhindra att det växer igen. Höbärgning vid behov.

Löpande skötsel:
Årlig slåtter. Höbärgning vid behov.

Skötselområde 2 (0,71 ha)

Beskrivning:
Klipphällar med buskar och träd som används som badplats. Området har förbuskats. Öster om klipporna går en liten stig igenom en ungskog av lövträd ut till byvägen.

Mål:
Klipphällar med ett fåtal buskar. Lättillgänglig gångstig från vägen ut till badklipporna.

Restaureringsåtgärder:
Röja bort buskar så att området blir mer öppet och inbjudande som badplats. Öppna upp runt stigen och bredda.

Löpande skötsel:
Hålla efter stigen som röjts fram så att den inte växer igen. Röja buskar vid behov på klipphällarna.

Skötselområde 3 (0,69 ha)

Beskrivning:
Berghällar mellan väg och strandäng. Området är igenvuxet av träd och busk.

Mål:
Rastplats med utsikt ut över strandängen. En informationsskylt om Mönäsviken och dess naturvärden ger värdefull information till de besökande.

Restaureringsåtgärder:
Öppna upp mot strandängen genom att röja bort träd och buskar. Gallring av träd och buskar genomförs även mot vägen och berghällen öppnas upp.

Löpande skötsel:
Röja bort träd och busk vid behov för att förhindra igenväxning.

Skötselområde 4 (2,03 ha)

Beskrivning:
Havsstrandäng där slåtter sker årligen på stora delar av ängen. Den del som restaurerades i projektet ”Bevarande av skärgårdens odlingslandskap genom lokalt engagemang” hade en yta på 1,0 ha. Den yta som idag slåttas är beroende av hur hög vattennivån är vid tidpunkten för slåtter. Vissa år slåttas en mindre yta än 1,0 ha och vissa år är yta större än 1,0 ha. I övriga delar har ängen vuxit igen med vass och alsly breder ut sig. Mot öster växer en ungskog av al. I östra delarna växer även askar varav några är hamlade. Området är den egentliga Mönäsviken där tusentals ängsnycklar och kärrknipprot förekommer.

Mål:
Hela strandängen utökas och slåttas årligen.

Restaureringsåtgärder:
Alsly röjs bort och ungskogen gallras. Ängen utökas och slåttas årligen. Höbärgning vid behov. Askarna sparas och hamlas.

Löpande skötsel:
Årlig slåtter och höbärgning vid behov. Al röjs vid behov. Var femte år hamlas askarna.

Skötselområde 5 (1,89 ha)

Beskrivning:
Tät skog av löv och barrträd främst tall, björk och al. Skötselåtgärderna för detta område har lägre prioritet än för de övriga områdena.

Mål:
Öppen skog med främst lövträd och gamla tallar.

Restaureringsåtgärder:
Skogen gallras så den blir mer öppen. Granar tas bort och de gamla tallarna sparas. Lövträden gallras och de flesta alträden gallras bort.

Löpande skötsel:
Fortlöpande gallring av skogen görs vid behov för att behålla den öppna karaktären.

Skötselområde 6 (1,86 ha)

Beskrivning:
Ungskog av löv- och barrträd främst björk, ask och al men även rönn och tall. Området är tätbevuxet och i vissa områden svårt att ta sig fram. Skötselåtgärderna för detta område har lägre prioritet än för de övriga områdena.

Mål:
Öppen lövskog med inslag av enstaka tallar.

Restaureringsåtgärder:
Ungskogen gallras så den blir mer öppen. Gamla tallar sparas men i övrigt gallras barrträden bort. Lövträden gallras och de flesta alträden gallras bort.

Löpande skötsel:
Fortlöpande gallring av skogen görs vid behov för att behålla den öppna karaktären.

3.4 Finansiering

Finansiering för skötseln av Heden och Mönäsviken kan sökas genom miljöersättning eller miljöinvestering från Jordbruksverket. Miljöersättning och miljöinvestering är en del av det nya Landsbygdsprogrammet som trädde i kraft under 2007 och som sträcker sig till och med 2013. Landsbygdsprogrammet ersätter det tidigare miljö- och landsbygdsprogrammet (2000 – 2006) och finansieras ungefär till hälften av EU och till hälften nationellt.

Inom detta bidragssystem kan man söka en rad olika stöd. Nedan redovisas en kort sammanfattning av de stöd som skulle kunna sökas för Heden och Mönäsviken.

3.4.1 Skötsel av betesmarker och slåtterängar

Miljöersättning

För att få miljöersättning måste man göra ett åtagande att under en 5-årsperiod sköta marken. Det vill säga att man åtar sig att sköta marken enligt de villkor som gäller för den sökta ersättningen. Man ansöker om utbetalning varje år under åtagandeperioden.

I denna kategori kan ersättning fås för betesmarker och slåtterängar med allmänna värden och för betesmarker och slåtterängar med särskilda värden. Marker med allmänna värden motsvarar de marker som enbart hade grundersättning i det förra landsbygdsprogrammet. Marker med särskilda värden motsvarar de marker som tidigare hade både grundersättning och tilläggsersättning. Länsstyrelsen skall godkänna att markerna har särskilda värden.

Det får inte finnas någon igenväxningsvegetation på markerna då man ansöker om ersättning för skötsel av betesmarker och slåtterängar. Det innebär att restaureringsinsatser först måste genomföras, speciellt på Heden. Igenväxning ska hållas borta på betesmarker och slåtterängar under hela åtagandeperioden. Bete eller slåtter skall genomföras årligen.

Om ersättning för både allmänna och särskilda värden erhålls för skötsel av hela Heden (3,49 ha) innebär det en årlig ersättning som kan erhållas för slåtter om maximalt ca 40 000 kr (3,49 x 11 600 kr), och för bete om maximalt ca 12 500 kr (3,49 x 3 600) (tabell 1). Därutöver kan gårdsstöd tillkomma med totalt ca 3 500 kr, oavsett om marken sköts med slåtter eller bete.

Om ersättning för både allmänna och särskilda värden erhålls för skötsel av den egentliga Mönäsviken (2,03 ha) innebär det en årlig ersättning som kan erhållas för slåtter om maximalt ca 23 500 kr (2,03 x 11 600 kr). Därutöver kan gårdsstöd tillkomma med totalt ca 2 000 kr.

Tabell 1: Tabellen redovisar hur hög ersättning som kan fås under år 2008 för olika typer av marker och skötsel som kan vara aktuella för Mönäsviken och Heden.

Ersättning per år	
Betesmark med allmänna värden	1 100 kr per hektar
Betesmark med särskilda värden	2 500 kr per hektar
Slåtteräng med allmänna värden	1 100 kr per hektar
Slåtteräng med särskilda värden Lövtäkt Efterbete Slåtter (lie, motormanuell slåtterbalk eller liknande)	3 500 kr per hektar +100 kronor per träd, max 2 000 kr per hektar (20 träd) + 700 kronor per hektar + 7 000 kronor per hektar

3.4.2 Restaurering av betesmarker och slåtterängar

I det nya Landsbygdsprogrammet finns en ny stödform som heter Utvald miljö. Inom denna stödform kan man för restaurering av betesmarker och slåtterängar söka två olika ersättningsformer. Den ena är miljöinvestering och den andra är regional markklass som ligger inom miljöersättningen för betesmarker och slåtterängar.

Den regionala markklassen är oftast den lämpligaste att söka. Den innebär att man går in i ett 5-årigt åtagande och åtar sig att genomföra restaureringen under den aktuella perioden. Ansökan om utbetalning görs årligen.

Om ersättning i den regionala markklassen erhålls för restaurering av hela Heden (3,49 ha) innebär det en årlig ersättning som kan erhållas om maximalt ca 12 500 kr (3,49 x 3 600) (tabell 2). Om ersättning i den regionala markklassen erhålls för restaurering av den egentliga Mönäsviken (2,03 ha) innebär det en årlig ersättning om maximalt ca 7 500 kr (2,03 x 3 600 kr). Gårdsstöd kan inte erhållas för mark som har restaureringsstöd.

Miljöinvesteringen är lämplig då restaureringen innehåller särskilt höga kostnader. För att få ersättning för miljöinvestering måste man ha en projektplan som länsstyrelsen hjälper till att upprätta. Ersättningen som fås för miljöinvesteringar grundas på de stödberättigande kostnader som uppkommer i projektet. Vid ansökan om utbetalning måste alla kostnader för restaureringen redovisas. Inom miljöinvesteringen kan man inte få betalt för eget arbete. Då länsstyrelserna har en fastställd budget vad gäller utvald miljö är det inte säkert att alla får sin ansökan beviljad.

När restaureringen är slutförd ska marken skötas i minst 5 år räknat från året efter slutbesiktningen. Innan man ansöker om ersättning inom miljöinvestering eller inom den regionala markklassen bör man kontakta Länsstyrelsen.

Tabell 2: Tabellen redovisar hur hög ersättning som kan fås vid restaurering av betesmarker och slåtterängar genom regional markklass och genom miljöinvestering.

Ersättning	
Regional markklass för restaurering av betesmarker och slåtterängar	Maximalt 3 600 kr per hektar och år
Miljöinvestering för restaurering av betesmarker och slåtterängar	Maximalt 90 % av de stödberättigande kostnaderna

Detta är endast en kort sammanfattning av de stödformer som kan vara aktuella för Mönäsviken och Heden. För mer ingående information om de olika ersättningarna och dess villkor kontaktas Jordbruksverket (www.sjv.se) eller Länsstyrelsen (www.lst.ab.se). Informationen är hämtad från broschyren Miljöersättningar 2007 från Jordbruksverket (Jordbruksverket 2007).

3.4.3 Annan finansiering

Det kan finnas möjlighet att söka anslag från Länsstyrelsens naturvårdsenhet, Landstinget, Norrtälje kommun, Naturskyddsföreningen (WWF) m.fl. för områden som Mönäsviken och Heden. Vid förfrågan om anslag kontakta respektive verksamhet.

4. Källor

Artportalen.se. 2008: Sökning efter förekomst av höksångare i Norrtälje kommun 2008-02-22.

Anderberg, A. 1998a: Den virtuella floran - Grådraba (Draba incana L.).
Hämtat: 2007-05-14. Internet: http://linnaeus.nrm.se/flora/di/brassica/draba/drabinc.html

Anderberg, A. 1998b: Den virtuella floran - Kärrknipprot (Epipactis palustris (L.) Crantz).
Hämtat: 2007-05-14. Internet: http://linnaeus.nrm.se/flora/mono/orchida/epipa/epippal.html

Anderberg, A. 1998c: Den virtuella floran - Ängsnycklar (Dactylorhiza incarnata (L.) Soó).
Hämtat: 2007-05-14. Internet: http://linnaeus.nrm.se/flora/mono/orchida/dacty/dactinc.html

Dock, J. 2006: Enkätsvar från: Uppföljning av projektet Bevarande av skärgårdens odlingslandskap genom lokalt engagemang - enkät för Svartlöga, Mönäsviken, område 3. Stiftelsen Norrtälje Naturvårdsfond. Norrtälje.

Fredriksson, R. & Tjernberg, M. (reds.). 1996: Upplands fåglar - fåglar, människor och landskap genom 300 år. Fåglar i Uppland, supplement 2. Uppsala.

Gärdenfors, U. 2005: Rödlistade arter i Sverige 2005. ArtDatabanken. Uppsala

Hedenstierna, B. 1989: Skärgårdsöar och fiskekobbar - natur, bygd och näringsliv i Stockholms skärgård. Del 1. Norra skärgården genom tiderna. Rabén & Sjögren. Stockholm.

Hedenstierna, B. 1992: Roslagsskärgård - Roslagens ytteröar. Skärgårdsstiftelsens årsbok 1992; Årgång 20. Skärgårdsstiftelsen. Stockholm

Jordbruksverket. 2007: Miljöersättningar 2007. Jordbruksverket. Stockholm.

Mossberg, B. & Stenberg, L. 2003: Den nya nordiska floran. Wahlström & Widstrand. Stockholm

Nissling, A. & Edelsjö, J. 2006: Topplåsbräken Botrychium lanceolatum funnen på Svartlöga i Stockholms skärgård. Daphne 2006:1. Botaniska Sällskapet i Stockholm. Stockholm

Pettersson, M. 2007: Skärgårdens odlingslandskap - vad hände med det lokala engagemanget? Naturvård i Norrtälje kommun nr 32.

Ridderlöf, S. 1995: Lustgården 1995 - Svartlöga inför ett skärgårdsarboretum. Årgång 75.

Roslagens Ornitologiska Förening. 1979 - 2007: Fågelobservationer i Roslagen. Roskarlen årgång 1-29.

Skoglund, E. 2005: Skärgårdens odlingslandskap - bevarande genom lokalt engagemang. Naturvård i Norrtälje kommun nr 25.

Stighäll, K. 2007: E-post: Re:Förfrågan angående höksångare. 2007-05-15. Stiftelsen Norrtälje Naturvårdsfond. Norrtälje.

Svensson, M. & Waldenström, J. 2005: Faktablad: Sylvia nisoria - höksångare. ArtDatabanken 2006-05-30. Hämtat: 2007-05-25. Internet: http://www.artdata.slu.se/rodlista/Faktablad/sylv_nis.PDF

Flygbild över områdena Heden (östra sidan om vägen) och Mönäsviken (västra sidan om vägen) vilka är belägna på nordöstra delen av Svartlöga. Områdena är indelade i skötselområden. Flygbilden är fotograferad i juli 1999 med infra-röd känslig film. Denna filmtyp används för att kunna särskilja olika typer av vegetation bättre jämfört med flygbilder i svart-vitt eller i färg. Barrskog framträder i mörkt blåsvart färg och lövskog i rosa-röda färgnyanser. Av den öppna marken återges ängs- och hagmarker i rosa nyanser, havsstrandängar i rosa-brunrosa-blå färg, hällmarker i blå färg och Hedens torra gräsvegetation återges i ljusblå färg. På Heden framträder även stigarna tydligt. Copyright Norrtälje kommun.

Bilaga 1. Karta över Heden och Mönäsviken

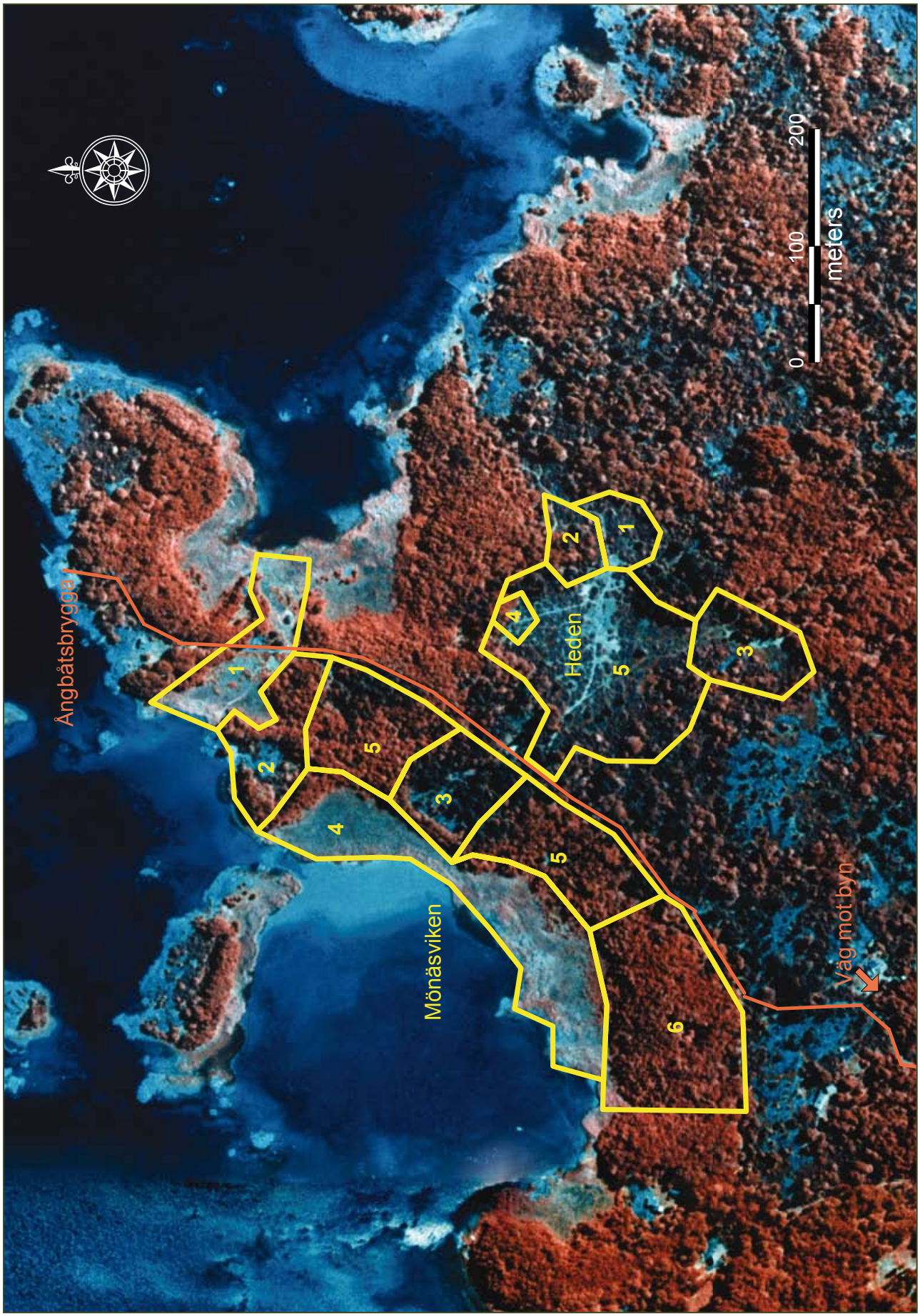

Naturvård i Norrtälje kommun är en serie rapporter som började ges ut 1990 med syfte att berätta om intressanta och värdefulla naturområden eller vårt miljöarbete. Rapporterna kan beställas från Ledningskontoret, Norrtälje kommun, Box 800, 761 28 NORRTÄLJE,
tel nr 0176 - 710 00 eller på hemsidan www.norrtalje.se.

Följande rapporter har hittills utkommit:

1. Erken-området - naturinventering och förslag till skyddsåtgärder
2. Broströmmen - en naturinventering från Erken till Norrtäljeviken
3. Tranviks naturreservat - naturinventering med förslag till skötselåtgärder
4. Rimsjöskogen - naturinventering av ett urskogsartat område
5. Långsjön/Karlsdalsmossen - naturinventering av ett skogs- och våtmarksområde
6. Extremrikkärr - botanisk inventering med förslag till skötselåtgärder
7. Skedviken - naturinventering med förslag till skötselåtgärder
8. Penningbyån/Väsbysjön - naturinventering med förslag till skötselåtgärder
9. Arsläjan - naturinventering av en kustnära barrskog
10. Storanden - naturinventering av ett skogs- och våtmarksområde
11. Mårdsjö-området - naturinventering och förslag till landskapsekologisk planering
12. Limmaren-området - naturvärdering och skötselförslag
13. Södra Bornan - botanisk inventering med förslag till skydds- och skötselåtgärder
14. Utålskedjan - naturinventering av riksobjektets landområden
15. Lidö - naturinventering med förslag till skydds- och skötselåtgärder
16. Östra Lermaren/Eknöviken - naturinventering av riksintressanta havsvikar
17. Aspdalssjö-området - inventering av naturskogar
18. Kundbysjön – restaurering av en våtmark
19. Odlingslandskapets förändring på Stomnarö
20. Restaurering av sjöar och vattendrag - genom lokalt engagemang
21. Kustens strandområden - en kartläggning av naturvärden och exploatering
22. Åsarnas grundvatten - en kartering av grundvattentillgångar i Lohärads- och Röåsen
23. Häverö-Österns fritidshusområde - vård av kustnära, ört- och lövrika marker
24. Dammar och småvatten - hemvist för större vattensalamander och andra arter
25. Skärgårdens odlingslandskap - bevarande genom lokalt engagemang
26. Landlevande mollusker i kalkrika miljöer
27. Fältgentiana - en indikator på värdefulla naturbetesmarker
28. Färsna gård - förslag till naturskola
29. Inventering av lavar, mossor och svampar
30. Runö, Bränd-Hallskär och Kläppen - geodiversitet i Söderarms skärgård
31. Ängssvampar - inventering av några slåtterängar och naturbetesmarker
32. Skärgårdens odlingslandskap - vad hände med det lokala engagemanget?
33. Odlingslandskapet i Roslagen - rapport från konferensen 4 - 5 oktober 2006
34. Heden och Mönäsviken på Svartlöga - skötselplan

Följande rapporter är planerade att ges ut under 2008 och 2009:
Mindre kustmynnande vattendrag - viktiga miljöer för vårlekande fiskarter
Aktionsplan för biologisk mångfald - uppföljning 1997 - 2007
Fasterna kommunskog - underlag för skötsel
Bolsmossen - utveckling av en mosse och omgivande landskap
Viren-området - naturinventering

NORRTÄLJE NATURVÅRDSSTIFTELSE

NORRTÄLJE KOMMUN
www.norrtalje.se